

**ІЛЮСТРОВАНА
ІСТОРИКО-БОГОСЛОВСЬКА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ**

Том 1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРИКО-БОГОСЛОВСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Том 1

Чернівці
Видавництво «Друк Арт»
2024

*Друкується за ухвалою вченої ради
Університету імені Григорія Сковороди у Переяславі
(протокол № 13 від 28 червня 2024 року)*

Рецензенти:

Ресєнт В. П., доктор історичних наук, професор, член-кореспондент
НАН України, Інститут історії НАН України,
Клос В. В., протоієрей, доктор наук з богослов'я, професор,
Київська православна богословська академія,
Крالیук П. М., доктор філософських наук, професор,
Національний університет «Острозька академія»

Ілюстрована історико-богословська енциклопедія: в 4-х т. /
Б208 редкол.: В. О. Балух (голова), В. В. Коцур (заст. голови) та ін. –
Чернівці: Друк Арт, 2024. Т. 1. – 472 с.; іл.

ISBN 978-617-8129-84-2

Перший том містить упорядковану за алфавітом (від А до Г) сукупність термінів, понять і категорій історико-богословського та релігійно-філософського характеру.

Важливе місце займають статті з ґрунтовними біографічними відомостями про релігійних і церковних діячів, описами географічних місць, подій та явищ, що увиразнюють історичний процес і особливості релігійних пошуків людства, інституційного оформлення релігійних організацій, рухів, шкіл, формування й еволюцію віровчень, культів, догматичних, канонічних і літургічних традицій, а також динаміку розвитку історіософської і релігійно-богословської думки в Україні та світі.

УДК 27-9(031)

«Насправді, мета енциклопедії — зібрати знання, розсіяні світом, привести їх у систему, зрозумілу для людей, що нині живуть, і передати тим, хто прийде після нас, з тим, щоб праця попередніх століть не стала марною для століть наступних, і щоб наші нащадки, збагачені знаннями, стали добрішими і щасливішими, і щоб ми не канули у вічність, не зумівши послужити майбутнім поколінням»

Дені Дідро

Передмова

Слова французького мислителя-енциклопедиста винесені як епіграф до запропонованого видання, як найяскравіше демонструють важливість, актуальність і злободенність енциклопедичних видань для будь-яких епох, адже накопичений людством багаж знань вимагає чіткої систематизації, узагальнення й оприлюднення для широкого кола читачів і користувачів. Необхідність енциклопедичних видань була зрозумілою для людства ще з давньоєгипетських часів.

Актуальність і потреба в них особливо зросли після здобуття Україною незалежності (1991) та надання Томоса Вселенським Патріархом Варфоломієм / Помісній Автокефальній Православній Церкві України (2019).

Хоча перші друковані видання енциклопедичного характеру на українських землях з'явилися ще у XVII ст. (*Памво Беринда, «Синопис»*) та ін. А у XIX ст. енциклопедичні видання з історії українського народу створювалися за ініціативою і редакцією М. А. Маркевича і М. С. Грушевського.

Низку енциклопедій і словників, як тематичних, так і універсальних, було видруковано також у період радянської влади. Проте всі вони однобічно висвітлювали історичний розвиток українського суспільства, а питання історії релігії та Церкви намагалися обходити. Об'єктивними за змістом стали енциклопедичні видання за кордоном (*«Енциклопедія українознавства»* за редакцією проф. В. Кубійовича, *«Українська мала енциклопедія»* за редакцією професора Є. Онацького).

Найбільшими енциклопедичними проєктами у наш час є *«Велика Українська енциклопедія»*, *«Енциклопедія сучасної України»* та *«Енциклопедія історії України»*. А з розвитком інтернет-технологій з'явилися тематичні електронні енциклопедичні видання (наприклад, *Українська Релігієзнавча Енциклопедія*).

Глобалізація та інформатизація сучасного світу активізують стрімкі темпи розвитку і збільшення накопиченої інформації, інформаційних потоків і вимагають національних і цивілізаційних ідентифікацій. Однією з таких форм є національні енциклопедії універсального характеру, як необхідний атрибут чи, навіть, візитівка престижу і авторитету держави, цивілізаційного рівня нації.

Окрім того, увиразнилися ролі енциклопедій як соціального інституту, покликаного виконувати важливі науково-інформаційні, культурно-просвітницькі та світоглядно-орієнтовані функції. Енциклопедичні видання також відображають і закріплюють рівень знань і культури свого часу, свого народу, суспільства, держави і світової цивілізації загалом.

Особливої ваги, на нашу думку, вони набувають у важливі часи формування і зміцнення ідентичності нації та народу. Саме такий період переживає сьогодні Україна,

яка змушена захищати не лише свої кордони і суверенітет, а й українську ідентичність, національні, культурні надбання, незалежну Церкву від агресії варварського сусіда тощо.

Тому автори видання поставили за мету узагальнити набутий багаж знань з різних галузей, які так чи інакше пов'язані з історією релігії і Церкви. Воно містить понад 2 тис. словникових статей різних обсягів, у яких подано термінологічне визначення і тлумачення терміна у синхронічному (сучасний стан) і в діяхронічному аспектах (історія розвитку).

Статті розміщені за алфавітом і містять, крім історико-богословських термінів, короткі біографії релігійних і церковних діячів, пророків і євангелістів, засновників релігій, церков, очільників релігійних рухів і організацій тощо.

Діапазон термінів, відображених в енциклопедії, включає поняття догматики, літургії, релігійної обрядовості, канонічного права, морального і пастирського богослов'я, порівняльної, апофатичної і катафатичної теології, біблієзнавства, ісагогіки і герменевтики, церковно-історичної проблематики. Значну частину статей присвячено історії релігії, філософсько-релігійним вченням, релігійно-мистецькій термінології тощо.

Витлумачено також терміни і поняття із суміжних наук: релігієзнавства, історіософії, психології, естетики, мистецтвознавства, лінгвістики, фольклористики, тощо. Подібного роду енциклопедичне видання в Україні створюється вперше.

Авторський колектив, очолюваний доктором історичних наук, професором, членом-кореспондентом НАПН України В.О. Балухом, сформований з істориків, богословів, філософів і релігієзнавців, у тому числі: доктор історичних наук, професор Коцур В.В., доктор філософських наук доцент Шкрібляк М.В., доктор історичних наук, професор Коцур В.П., доктор історичних наук, професор Возний І.П., кандидат історичних наук, доцент Балух О.В., кандидат історичних наук і кандидат богословських наук, доцент Лагодич М.М., кандидат історичних наук і кандидат богословських наук, доцент Щербань М.В., кандидат історичних наук Луцан І.В.

Представлений в енциклопедії матеріал буде корисним, у першу чергу, для церковно- і священнослужителів, студентів і викладачів богословських шкіл, державних, культурних і релігійних діячів, а також молодих людей, які мають формувати свій світогляд на конкретних прикладах борців за незалежну Україну і Помісну Автокефальну церкву, для виразної та обґрунтованої відсічі московитській пропаганді.

В енциклопедії поданий цікавий ілюстративний матеріал, який істотно доповнить і розширить словниковий компендіум та створить ефект візуального супроводу поданої інформації.

У першому томі енциклопедії вміщено статті на літери А – Г. Ініціали прізвищ авторів розміщено наприкінці статті за такими скороченнями: В.Б. (Василь Балух), В.П. (Віктор Коцур), Віт. К. (Віталій Коцур), М.Ш. (Микола Шкрібляк), І.В. (Ігор Возний), М.Л. (Микола Лагодич), М.Щ. (Микола Щербань), І.Л. (Ігор Луцан), О.Б. (Олексій Балух).

Автори щиро вдячні рецензентам за висловлені побажання і рекомендації, які допомогли краще структурувати і систематизувати матеріал.

Редколегія

Аарон (1574 – 1451 або 1396 – 1273 до н. е.) – старший на три роки брат вождя Ізраїльського народу *Мойсея* (Вих. 7:7). Син *Амрама* і *Йохведи* (Вих. 6:20). Народився незадовго до того, як фараон Єгипту видав едикт про поголовне вбивство ізраїльських немовлят чоловічої статі. Походив із коліна *Левія* (Вих. 6:16). Мав старшу сестру *Маріям*, був одружений з *Елішевою* – дочкою *Амінадава* (Вих. 6:23), яка народила йому четверо синів: *Надава*, *Авігу*, *Елеазара* та *Ітамару* (Вих. 29:1-5).

Перш ніж стати Первосвященником, був «устами» *Мойсея* (Вих. 4: 16) і його «пророком» (Вих. 7:1), оскільки сам *Мойсей*, попри великі здібності, залишався тяжковустим (Вих. 4:10), тоді як *Аарон* – славився красномовством. Бог настановив його бути речником *Мойсея* (Вих. 4:14-16; 7:1). *Аарон* мав передавати своїм одноплемінникам усе, що Бог повелівав *Мойсеєві* (Вих. 4:15-16). Коли той утік з Єгипту, *Аарон* залишився з рідним народом. Разом поневірялися та терпіли неволю. З наближенням часу виходу брати зустрілися у пустелі, бо *Мойсей* просив Бога про співучасть *Аарона* в місії до фараона. Вони повернулися в Єгипет і приступили до виконання покладеної на них місії (Вих. 4:27-31).

Аарон багато промовляв до рідного народу. Він нагадував ізраїльтянам про Божі обітниці, переконуючи, що настав час звільнення. Але ті не повірили ні йому, ні *Мойсею*. Тоді вони звернулися безпосередньо до фараона (Вих. 6:10-13). Виконуючи волю *Мойсея*, а *Мойсей* Бога, *Аарон* здійснив кілька чудес, які вразили фараона і його мольфарів. Разом із *Хуром* (*Ором*) – будівничим першого переносного храму-намету або *Скинії* – тримали руки *Мойсея* під час битви з *Амаликом*: коли руки *Мойсея* німіли й опускалися, тоді ворог перемагав (Вих. 17:12). *Аарон* допомагав брату під час подорожі з Єгипту в *Ханаанську* землю.

Аарон – уособлення біблійного священничого чину. Благословенна Богом співпраця *Мойсея* (обраного Богом для передачі скрижалей із Заповідями Божими) і *Аарона* як Первосвященника символічно унаочнює першість Його Закону, а не Священства. «Хіба нема *Аарона*, левія, брата твого? Я знаю, що він вміє добре промовляти; та ось він і сам уже йде тобі назустріч, і зрадіє серцем, як побачить тебе. Ти промовлятимеш до нього, вкладатимеш слова в уста його; Я ж буду в устах у тебе і в устах у нього і навчатиму вас, що чинити» (Вих. 4:14-15). Хоча вони завжди служили разом, *Мойсей* і *Аарон* – велике протиставлення: *Аарон* нікого не вбив, не втік з Єгипту й не залишив народ свій у біді. Однак, поки *Мойсей* виступав у ролі заступника і посередника у справі укладання Завіту Бога з Ізраїльським народом, брав участь у виготовленні ідола – золотого тільця, чим накликав справедливий гнів Божий не лише на себе, а й на весь Ізраїль.

Проте, гріх *Аарона* не скасовував його священницького покликання. Він ніяк не вплинув на священство синів і решти нащадків. Однак *Аарон*, як і *Мойсей*, у Землю Обітовану не увійшов. Помер на горі *Ор*, що на межі землі *Едомської*. Тоді Бог звелів *Мойсеєві* передати Первосвященницьке достоїнство *Аарона* його

Наукове видання

ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРИКО-БОГОСЛОВСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Том 1

Літературний редактор О. В. Колодій
Комп'ютерна верстка І. П. Возного
Підготовка до друку А. І. Добрянського

Підписано до друку 30.08.2024. Формат 70x100/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 38.05. Тираж 500 прим. Зам. 241252.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Друк Арт»
58018 Україна, м. Чернівці, вул. Маловокзальна, 2Д,
тел. (0372) 585-432, e-mail: drukart@ukr.net

Ліцензія про державну реєстрацію ДК № 2741 від 15.01.2007 р.